

УДК [371.134:81'243](05)(07)

НАВЧАЛЬНА І НАУКОВО-МЕТОДИЧНА ЛІТЕРАТУРА ТА МАТЕРІАЛИ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XX – ПОЧАТКУ XXI СТ. ЯК ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Шендерук О.Б., к. пед. н.,
доцент кафедри іноземних мов
Академія Державної пенітенціарної служби

У статті порушено проблему навчальної і науково-методичної літератури та матеріалів періодичних видань другої половини XX – початку XXI ст. як джерельної бази розвитку професіоналізму майбутніх викладачів іноземної мови. Проаналізовано цей вид документальних джерел із метою вивчення змістового наповнення навчальної і науково-методичної літератури та періодики зазначеного періоду, визначення ролі цього джерела для розвитку професіоналізму майбутніх викладачів іноземної мови.

Ключові слова: джерело, джерельна база, професіоналізм, навчальна та науково-методична література, періодика, майбутній викладач іноземної мови.

В статті затронута проблема учебной и научно-методической литературы, а также материалов периодических изданий второй половины XX – начала XXI ст. как источников базы развития профессионализма будущих преподавателей иностранного языка. Проанализирован данный вид документальных источников с целью изучения содержательного наполнения учебной, научно-методической литературы и периодики указанного периода, определения роли этого источника в развитии профессионализма будущих преподавателей иностранного языка.

Ключевые слова: источник, источниковая база, профессионализм, учебная и научно-методическая литература, периодика, будущий преподаватель иностранного языка.

Shenderuk O.B. THE EDUCATIONAL, SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL LITERATURE AND MATERIALS OF PERIODICALS OF THE SECOND HALF OF THE XX – XXI CENTURIES AS A SOURCE BASE OF PROFESSIONAL PROBLEMS OF THE FUTURE TEACHERS OF FOREIGN LANGUAGES

The article reveals the issue of educational and scientific and also methodological literature and also materials of periodicals of the second half of the XX – XXI centuries as a source base professional development of future foreign languages teachers. Analysis of this type of documentary sources was performed to examine the semantic content of educational, scientific and technical literature and periodicals of the mentioned period to identify the role of this source for professional development of future foreign languages teachers.

Key words: resource, resource base, professionalism, educational, scientific and methodological literature, materials of periodicals, future foreign language teachers.

Постановка проблеми. В історії педагогіки існують різні підходи до класифікації джерел. Науковці пропонують різні класифікації відповідно до того, який критерій береться за основу, і сьогодні не існує єдиної класифікації історико-педагогічних джерел. Деякі дослідники беруть за основу поділу місце зберігання джерел, інші – їх класову належність, треті – ознаку близькості до відображуваних подій. Проблема класифікації джерел знайшла відображення у дослідженнях відомих вітчизняних авторів – Н. Гупана [2], Я. Калакури [3], О. Місечко [4] та ін.

Постановка завдання. Мета статті – здійснити аналіз навчальної, науково-методичної літератури та матеріалів періодичних видань другої половини XX – початку XXI ст. як джерельної бази розвитку професіоналізму майбутніх викладачів іноземної мови зазначеного періоду.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідник питання джерельної

бази Я. Калакура вирізняє такі типи джерел: родові, словесні (вербальні), зображальні, звукові (фонічні), поведінкові. За іншого підходу до групування джерел критеріями є форма або місце і спосіб їх зберігання [3].

Н. Гупан зараховує навчальну та науково-методичну літературу до підручникотворення, а періодичну пресу – до масових джерел [2, с. 67].

Провідний фахівець із питання підготовки вчителів іноземної мови в Україні О. Місечко в дисертаційній роботі розподіляє дослідницькі історико-педагогічні джерела на три групи:

1) опубліковані нормативно-правові документи, що регулювали систему освіти й підготовки вчителів іноземних мов у досліджуваній період (проекти, навчальні плани, звіти, постанови, накази, розпорядження тощо);

2) архівні документи, які деталізують досліджені події та явища (ділове листу-

вання, звіти навчальних закладів, доповідні та пояснювальні записки, статистична звітність із фондів державних архівів);

3) наративні джерела (публікації у періодичних виданнях, книжки, монографії, дисертаційні дослідження) [4, с. 15].

Спираючись на класифікацію, запропоновану О. Місечко, джерельну базу проблеми розвитку професіоналізму ми представили так: переважно її було складено з опублікованих та раніше неопублікованих матеріалів. Найважливішу групу джерел, на нашу думку, становлять документальні, які ми розподілили на три групи:

1) архівні документи;

2) нормативно-правові акти Радянського Союзу та незалежної України;

3) навчальна і науково-методична література та матеріали періодичних видань.

Навчальна і науково-методична література, а також матеріали періодичних видань досліджуваного періоду слугували базою для нашої розвідки проблеми розвитку професіоналізму майбутніх викладачів іноземних мов. Встановлено, що на початку 60-х рр. ХХ століття більшість факультетів іноземних мов (ІМ) вітчизняних ВНЗ працювали за підручниками й посібниками, які було складено викладачами кафедр ІМ [9, арк. 17]. Така ж ситуація була й у 70–80-ті рр. ХХ століття. Так, при Київському педагогічному інституті іноземних мов було видано такі наукові збірники, як «Методологические вопросы науки о языке» (ред. Б. Шубняков), «Лингвистика текста и обучение иностранным языкам» (ред. Н. Безсмертна), «Проблемы значения языкового знака» (ред. О. Проценко), а також навчальні посібники: «Учебник по теоретической грамматике английского языка» (проф. Г. Почепцов у співавторстві), «Теоретические основы методики обучения иностранным языкам в средней школе» (проф. В. Бухбіндер, проф. М. Ляховицький та ін.) [1, с. 6].

На середину 70-х рр. ХХ століття з'явилась низка нових підручників, серед яких підручник А. Слободчикова «Учебник английского языка для IX–XI классов вечерней (сменной) общеобразовательной школы» [5].

Серед навчальної та науково-методичної літератури, яка найбільш широко впроваджувалась у навчальний процес досліджуваного періоду у вітчизняних ВНЗ, хотілося б відзначити такі підручники: надрукований у 1985 р. для студентів педагогічних інститутів за спеціальністю «Іноземна мова» за редакцією В. Аракіна «Практичний курс англійської мови», а також підручник І. Новікової, Г. Аксенова-Пашковної за редакцією В. Ара-

кіна «Практичний курс англійської мови» (1998); навчальний посібник «Английский для всех» (в 4-х книгах) К. Еккерслі.

Аналіз підручників та навчальних посібників дає змогу простежити зміни в їхньому змістовному наповненні, принципах побудови. Так, у підручнику В. Аракіна «Практичний курс англійської мови» зазначається, що він мав на меті навчання усного мовлення на основі автоматизованих мовленевих навичок, розвиток техніки читання, уміння розуміти англомовні тексти, які містять лексику, яка вивчалася раніше, та граматичний матеріал, а також розвиток умінь писемного мовлення. Цей підручник складається із чотирьох частин: 1) корективного курсу; 2) основного курсу; 3) вправ на інтуїтування; 4) граматичних вправ [6, с. 63].

Окремо хотілося б відзначити посібник С. Eckersley «Essential English for Foreign Students», який уперше вийшов у Лондоні в 1955 р. і за яким у нашій країні вивчило англійську мову не одне покоління майбутніх викладачів іноземних мов. Посібник складається із чотирьох частин, розрахований на навчання англійської мови студентами-лінгвістами й повністю написаний іноземною мовою. Він складається з уроків, які містять навчальний оригінальний текст, вправи на вимову, лексичні та граматичні вправи, а також ті, що спрямовані на розвиток писемного та монологічного мовлення [7].

Теоретична граматики на старших курсах факультетів ІМ переважно викладалась за підручниками В. Каушанської «Грамматика английского языка» (1973), Н. Кобріної «Грамматика английского языка: Морфология. Синтаксис» (1999). У них докладно викладено граматику англійської мови. Матеріал висвітлюється із позицій сучасної англійської літературної граматичної норми [6, с. 63].

Препринтне видання І. Крилової, Е. Гордон «Грамматика современного английского языка (англійською мовою)» перевидавалося дев'ять разів. У підручнику дається розгорнутий опис частин мови, короткі повідомлення про структуру речення. Послідовно проводиться стилістична диференціація граматичних явищ, наводиться велика кількість прикладів.

Не можна залишити поза увагою підручник Ю. Крутікова, І. Кузьміної «Упражнения по грамматике современного английского языка» (1964). Тут представлені вправи на відпрацювання різних граматичних правил, на переклад із російської мови на англійську [6, с. 63–64].

Теоретична фонетика у 90-ті рр. ХХ століття викладалась переважно за підручни-

ком В. Васильєва «Фонетика английского языка: нормативный курс» (1980), який складався із трьох частин: теоретичної (класифікація англійських звуків, асиміляція, елізія, наголос, інтонація), вправ та фонетичної хрестоматії.

Стилістика студентами мовних ВНЗ у 90-ті рр. XX – на початку XXI століття вивчалась за підручником І. Гальперіна «Стилістика англійського мови» (1968). На його сторінках розглядаються естетичні функції мови, виразні мовні засоби, синонімічні засоби вираження думок, емоційне мовне забарвлення, стилістичні прийоми тощо [6, с. 64].

На факультеті «Історія та англійська мова» Чернігівського державного педагогічного інституту ім. Т.Г. Шевченка (ЧДПІ) у 90-ті рр. працювали за підручниками Г. Верби, Л. Верби «Довідник з граматики англійської мови», С. Зайцева «Англія в далекому минулому», В. Аракіна «Практичний курс англійського мови», Н. Раєвської «Підручник з теоретичної граматики (синтаксис)», І. Крилової «Збірник вправ з граматики англійської мови», Т. Барабаш «ГраMATика англійської мови», І. Крутікова «Вправи з сучасної англійської граматики» [8].

Науково-методична література для викладачів ВНЗ становить для нашої розвідки неабиякий інтерес, оскільки ми можемо простежити особливості організації навчально-виховного процесу, методичні принципи та прийоми викладання навчального матеріалу з ІМ у 90-ті рр. XX – на початку XXI століття. На початку XXI століття з'являються перші спроби відродити національну методіку викладання ІМ. Тому особливу увагу хотілося б звернути на науково-методичний посібник за редакцією О. Пометун «Сучасний урок та інтерактивні технології навчання» (2003). Він знайомить із підходами до побудови уроку, містить опис основних інтерактивних технологій, поради щодо їх застосування.

Загалом аналіз навчальної і науково-методичної літератури демонструє відсутність національної моделі забезпечення процесу вивчення іноземних мов, оскільки процес оволодіння іноземною комунікацією відбувався переважно за підручниками та посібниками, написаними ще в 60–80-ті рр. XX століття, що містили в собі марксистсько-ленінську ідеологію.

Матеріали періодичних видань, зокрема таких: «Англійська мова та література» (2003–2016), «Вища освіта України» (2003–2016), «Вища школа» (2001–2016), «Директор школи» (2007–2016), «Іноземні мови» (1995–2016), «Іноземні мови в навчальних закладах» (2002–2016), «Иностранный язык

в школе» (1935–2016), «English» (2000–2016), «English for you» (2005–2016), «Педагогіка та психологія» (1993–2016), «Рідна школа» (1992–2016), «Шлях освіти» (1995–2016), становлять для нас теж неабиякий інтерес.

Найпершим із періодики, яка нами досліджувалась із питання підготовки майбутніх викладачів ІМ та іншомовної освіти, почав виходити журнал «Иностранный язык в школе». На середину 60-х рр. XX століття у ньому були такі рубрики: «Мовознавство», «Методика», «Огляди та рецензії», «Учителі про свою роботу». Серед статей, які належали до мовознавства, знаходимо такі: «Языкознание на переломе?» (В. Адмоні) 1968, «К вопросу об антонимических связях фразеологических единиц в современном английском языке» (А. Алехіна) 1968, «Грамматические категории неличных форм глагола в английском языке» (Л. Бархударов) 1970, «Некоторые вопросы моделирования предложений» (О. Москальська) 1973, «Возможные направления сопоставительных лексических исследований» (М. Фалькович) 1973. Другу рубрику становлять статті «О сущности и специфике экспериментального исследования в методике обучения иностранного языка» (М. Ляховицький) 1969, «О некоторых базисных категориях методики обучения иностранным языкам» (М. Ляховицький) 1973, «Опыт тестирования техники чтения» (І. Рапопорт) 1973. На сторінках цього журналу на початку 70-х рр. XX століття містилась інформація про проведення та результати олімпіад з ІМ. Починаючи з 1974 року, з'явилась ще одна рубрика – «Країна, мова якої вивчається», де друкувались статті, присвячені країнознавству. У 1977 році було видано нові екзаменаційні білети з ІМ. Також друкувались пісні та дикторські тексти діафільмів іноземними мовами [6, с. 65].

Починаючи з середини 80-х рр. XX століття, автори статей цікавились лінгвокомунікативними аспектами викладання ІМ (Г. Колшанський «Лингвокоммуникативные аспекты речевого общения», 1985), рольовими іграми (Т. Олійник «Ролевая игра в обучении диалогической речи шестиклассников», 1989, О. Менкова «Игры при обучении немецкому языку», 1989), комп'ютеризацією навчання (Т. Белая, Ю. Белий «Компьютеризация обучения и преподавание английского языка», 1988).

На початку 90-х рр. XX століття у журналі «Иностранный язык в школе» порушувались теоретичні та практичні питання навчання іноземним мовам. Серед них висвітлювались та обговорювались науковцями, авторами статей такі: «Итоги второго года

експериментального обучения иностран- ным языкам в начальной школе» (Н. Галь- ськова) 1990, «Интегрированные учеб- ные программы и обучение иностранному языку» (Е. Шепель) 1990, «О проблемах воспитывающих и развивающих методов обучения иностранному языку» (О. Ісеніна) 1990.

Серед найбільш актуальних проблем періоду 90-х можна виокремити такі, як ситуативне навчання (А. Зав'ялова «Ситу- ативное обучение Present Continuous на начальном этапе овладения английским языком», 1990), використання ТЗН на уро- ках іноземних мов (Т. Букреєва, О. Лукаш «Принципы построения электронного сло- варя французского языка», 1990), організа- ція домашньої роботи учнів, розвиваючий аспект навчання іноземної мови (Р. Міль- руд «Содержание и пути реализации раз- вивающего аспекта обучения иностранным языкам», 1990).

Починаючи з 1995 року, чотири рази на рік виходить науково-методичний жур- нал «Іноземні мови», заснований КДЛУ кафедрою методики викладання іноземних мов за редакцією С. Ніколаєвої. У ньому було започатковано такі рубрики: «Запро- шуємо до дискусії» (концепції), «Навчання ІМ у середніх навчальних закладах» (вико- ристання наочності, ігровий компонент у навчанні читання, дидактичний матеріал для самостійної роботи, підстановчі вправи), «Навчання ІМ у ВНЗ» (питання відбору матеріалів для мовного вишу, міжмовної інтерференції), «Навчання ІМ дошкільнят і молодших школярів» (як навчити ІМ дітей у родині), а також «Консультації, рецензії та огляди» (на навчальні посібники, як ана- лізувати сучасний підручник). Із 1997 року у четвертому номері цього журналу майже всі статті було написано українською мовою. А з 1998 року з'явилась у журналі рубрика «Зарубіжна методика», де автори висвітлювали різні методи викладання ІМ за кордоном, нові методи навчання на Заході (С. Гапонова «Сучасні методи викла- дання ІМ за рубежом», 1998; Л. Хоменко «Нові методи навчання на Заході», 1998). Із 1999 року було додано рубрику «Творчість наших читачів».

На сторінках вищезгаданих журналів міс- тяться наукові статті, концепції, програми, фрагменти нових підручників, навчальні матеріали. Також там можна знайти й прак- тичні поради, рекомендації, обговорення відкритих занять з ІМ, дискусії щодо методів та методик навчання ІМ, результати дослід- жень, інформацію про досягнення зару-

біжної методики, рецензії на підручники та навчальні посібники, теми захищених дис- ертаційних досліджень [6, с. 65–67].

Висновки з проведеного дослід- ження. Таким чином, на основі аналізу навчальної і науково-методичної літера- тури та матеріалів періодичних видань другої половини ХХ – початку ХХІ ст. здійснено характеристику та системати- зацію досліджень з означеної проблеми. До наукового обігу введено маловідомі джерела, що розширюють історико-пе- дагогічне знання про розвиток професі- оналізму майбутніх викладачів іноземної мови. Проведене дослідження не претен- дує на повне висвітлення досліджуваної проблеми, проте проведений аналіз доз- воляє зробити висновок, що наявні дже- рела з визначеної проблематики є досить різноманітними, та дає підстави стверджу- вати, що дослідження проблеми розвитку професіоналізму майбутніх викладачів іно- земної мови в окреслений період не мало комплексного характеру і було акценто- ване на методичному аспекті.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Артемчук Г.І. Київському державному лінгвістичному університету – 50 / Г.І. Артемчук // Іноземні мови. – 1998. – № 2. – С. 3–7.
2. Гупан Н. Джерельна база історії педагогіки: пошук підходів до систематизації / Нестор Гупан // Рідна школа. – 2013. – № 8–9. – С. 67–70.
3. Калакура Я.С. Историчне джерелознавство : [підруч.] / [Я.С. Калакура, І.Н. Войхівська, С.Ф. Пав- ленко та ін.]. – К. : Либідь, 2002. – 488 с.
4. Місечко О.Є. Формування системи професій- ної підготовки вчителя іноземної мови у педагогічних навчальних закладах України (1900–1964 рр.) : дис. ... докт. пед. наук : спец. 13.00.04 / О.Є. Місечко. – Жито- мир, 2011. – 603 с.
5. Слободчиков А.А. English : [учеб. англ. языка для IX – XI классов вечерней (сменной) общеобразова- вательной школы] / А.А. Слободчиков. – 3-е изд. – М. : Просвещение, 1978. – 384 с.
6. Шендерук О.Б. Проблема розвитку професіо- налізму майбутніх викладачів іноземної мови у вищих навчальних закладах України (друга половина ХХ – початок ХХІ століття) : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 / О.Б. Шендерук. – Житомир, 2017. – 263 с.
7. Essential English for Foreign Students (Books 1–4) / revised edition by С.Е. Eckersley. – Sofia : Foreign Languages Press, 1965.
8. Архів Чернігівського педагогічного інституту ім. Т.Г. Шевченка. Протоколи засідань кафедри англій- ської філології № 1–11 (10 вересня 2002 – 26 червня 2003 рр.). – Ф. 608. – Оп. 2. – Спр. 314. – 207 арк.
9. ЦДАВО України. Навчальні плани педагогіч- них інститутів на 1963 рік, затверджені Міністерством освіти УРСР. – Ф. 166. – Оп. 15. – Спр. 3761. – 41 арк.